

HUMANIST FRANJO NIGER

Gospodarski polet i blagostanje koje je zavlдало u talijanskim gradskim republikama u 14. i 15. stoljeću, kao i političke slobode tamošnjeg pučanstva, relativno znatno veće nego u drugim zemljama u to doba, izazvali su neviđeni procvat prosvjete, znanosti i umjetnosti. Nakon čitavog niza stoljeća letargije i učmalosti čovjekova duha i potisnute čovjekove ličnosti dolazi do prave eksplozije zapretanih stvaralačkih snaga. Oduševljenje za klasičnu starinu, književnost i umjetnost te interes za znanstveni rad postaju sveopća pojava koja je dala pečat svemu javnom životu više nego i jedna druga društvena manifestacija. Iz Italije se novi duh proširio i u druge evropske zemlje izazivajući svugdje u većoj ili manjoj mjeri iste učinke. Zbog toga se razdoblje humanizma i renesanse s punim pravom drži najznačajnijim preporodom čovječanstva koji se do tog vremena javio u svijetu.

U ovom velikom duhovnom i društvenom prevratu sudjelovali su, kao što je poznato, i pripadnici hrvatskoga naroda. Dostojno i prema svome broju više nego razmjerno. Oni nisu bili samo učenici, pasivni primaoci i korisnici stranih utjecaja, nego su vrlo brzo istupili i kao samostalni stvaraoci, učitelji drugima i širitelji novih ideja u tuđim sredinama.

Hrvatska literarna povijest zabilježila je do sada niz imena naših humanističkih poslanika nastojala je rasvijetliti njihov život i ocijeniti njihov rad i njihove veze s uglednim suvremenicima. Ipak preostaje još mnogo toga da se uradi. O pojedinim našim književnim stvaraocima toga, danas već prilično davnog, vremena sačuvalе su se na žalost, često samo posve općenite vijesti bez stvarnijih podataka o njihovu životu, a često su i sama djela tih pisaca poznata jedino po svojim naslovima. Dopuniti te manjkave podatke, iskopati književne tekstove koji su se *iniuriis temporis* usprkos sačuvali u raznim domaćim ili stranim knjižnicama i arhivima i učiniti ih dostupnim našoj i svjetskoj javnosti velik je i važan posao koji se ima obaviti.

Ističem odmah da osim dosad poznatih imena ima i još lijep broj humanističkih radnika hrvatskog porijekla koji su našoj povijesti ostali potpuno izvan vidnog kruga. Većinom se tu radi o našim ljudima koji su pretežni dio svog života proveli u tuđem svijetu pa su tako izmakli pozornosti naših istraživača humanističke književnosti. Iako su oni praktički ostali posve izgubljeni za svoju zemlju, držim da se naša literarna povijest mora pozabaviti i tim slučajevima, jer oni na poseban način dopunjuju sliku uloge što ju je naša zemlja odigrala u »velikom razdoblju« evropske kulture.

Jedan od takvih kod nas malo poznatih, točnije rečeno potpuno nepoznat, humanistički radnik hrvatskog porijekla bio je npr. Franjo Niger. Progovorit ćemo na ovome mjestu o njemu zato jer se radi o humanistu, izdanku Hrvatskoga primorja. Njegov je, naime, otac Juraj rođen u Senju ili u njegovoj najbližoj okolici. Zbog dosele neutvrđenih razloga taj je Primorac, polovicom 15. st. napustio rodni kraj i naselio se u prekomorskoj Veneciji. Tu se oženio Talijankom rodom iz Treviza i s njom je imao dvoje djece: sina Franju, rođena 17. travnja godine 1452., i mlađu kćerku nepoznata imena. Obitelj je, čini se, živjela prilično oskudno tako da se mladi Franjo, kad je dorastao do škole, morao sam izdržavati podučavanjem. Učio je najprije u Veneciji, a poslije je polazio sveučilište u Padovi. Na studijama se prilično isticao jer ga je na Padovanskom sveučilištu kao 16-godišnjega »oratora« okrunio lovorom i maslinom sâm njemački car Fridrik III. U 24 godini stekao je već doktorat iz lijepih umijeća i dvaju prava. Nakon završenih studija nastavio je dalje sam dopunjavati znanje izučavajući najrazličitije grane znanosti pa i praktične obrte. Tako je kao prvi humanist postao svaštar, što je, naravno, bilo na štetu temeljitosti u svim njegovim kasnijim pothvatima. O sebi je imao visoko mišljenje, snivajući o sjajnoj karijeri istaknutog humanista za kog se otimlju gradovi i vladari. Polučio je, međutim, posve skromne uspjehe boreći se cijeli život s nesigurnošću i strahujući od bijede koja mu je kao Damoklov mač danonice visjela nad glavom.

Budući da su mu astrološka gatanja, do kojih je veoma mnogo držao, proricala sjajnu karijeru u crkvenoj službi, odbio je brak koji su mu namjerili roditelji i postao svećenikom. Neko je vrijeme bio upraviteljem kolegijalne crkve sv. Ivana Glavosjeka u Mlecima, kako sam ističe »na opće zadovoljstvo pretpostavljenih i svoje pastve«. Kad se, međutim, 1483. (ili 1484.) natjecao za ispražnjenu stolicu krčke biskupije, bio je neočekivano uhapšen i proveo više mjeseci u zloglasnoj mletačkoj tamnici. Ispitivan je bio čak uz torturu. Izbavivši se nekako te bijede, ubrzo je napustio Veneciju, da se u nju nikada više ne vrati, i povukao se u Padovu.

Sada započinje razdoblje njegova selilačkog života. Iz Padove polazi najprije u Rim nadajući se da će se u tom najvećem talijanskom središtu humanizma dolično plasirati, ali se prilično razočaran vraća ponovno u Padovu. Tu ga iznenada zateče poziv građana grada Arada, upućen mu po preporuci humanističkog druga Martina Galeotta, da dođe preuzeti upravu tamošnje novootvorene gimnazije (*ad publici gymnasii sui moderationem Horosiani cives et Martinus Galeottus me evocarunt*). Niger prihvati poziv i tako dolazi do njegova prvog puta u Ugarsku. U Aradu je ostao samo dvije godine pa se ponovno vraća u Italiju. Zahvaljujući svome dvogodišnjem boravku u Ugarskoj, kao »dobar poznavalac tamošnjih prilika« biva doskora primljen u službu obitelji d'Este, gospodara Ferare. Angažiran je, naime, da bude pratilac i savjetnik maloljetnom sinu ferrarskog vojvode Ercola, mladom Hipolitu, koji je bio izabran za ostrogonskog nadbiskupa pa čak i za kardinala. Tako se Niger ponovno obreo u Ugarskoj. Ali ni ovaj novi boravak nije bio dugotrajan. Nigerov štićenik prisiljen je bio ostaviti svoju stolicu, čak i napustiti zemlju, pa se i Niger vraća s njime ponovno u Italiju. Ostaje i dalje u službi svoga »gojenika« i obitelji d'Este, ali ne više kao humanist-diplomat, već kao neke vrste dvorskog upravitelja i ekonom. To je potrajalo do godine 1505. Nakon smrti starog vojvode Ercola, prilike se u Ferrari posve mi-

jenjaju. Na dvor dolaze novi ljudi i Niger je potpuno gurnut u stranu. Videći tu situaciju i izgubivši nadu da će u toj sredini postići bilo kakav pristojniji beneficij, Niger zatraži otpusnicu, napušta dosadašnje svoje poslodavce i ponovno polazi u Rim da tamo kuša sreću. Poslije kraćeg zadržavanja u Rimu odlazi u Bari da preuzme dužnost odgojitelja kćerke tamošnje vojvotkinje Izabele Aragonske, mlade Bone. Nakon godinu dana boravka u Bariju vraća se u Rim. Ne nalazeći u Rimu odgovarajuću službu, da se bilo kako uhljebi polazi u Santa Severinu u Kalabriji za pomoćnika tamošnjem ostarjelom biskupu Della Marri nadajući se da će nakon njegove smrti sam sjesti na biskupsku stolicu. Kad mu to, međutim, nije uspjelo, prisiljen je napustiti Santa Severinu i tražiti novo zaposlenje. Seli se za nastavnika u grad Cosenzu, kratko vrijeme nakon toga u istom svojstvu u susjednu Paolu, otkuda prelazi u Napulj. Nigdje se ne može skrasiti više od godinu-dvije. U Napulju se upoznae s poznatom književnicom i mecenatkinjom Vittorinom Colonna i posvećuje joj jedno svoje hagiografsko djelo. U Napulju se i teško razboli. Već je »sit života«, osjeća se fizički ostario iako mu je tek oko 60 godina, umoran je od neprestanog lutanja i grozničavo se ogleda za kakvim dobročiniteljem koji bi mu priskrbio neko sigurno mjesto gdje bi mogao u miru provesti svoje stare godine (*si modo misellam hanc nobis vitam quoquo modo transigere dabitur*). U tom nastojanju dovršava svoje najveće djelo, enciklopedijski zbornik »*Cosmodystychia*«, i godine 1514. podastire ga glasovitom humanističkom papi Leonu X. Papa je djelo primio, pregledao ga i naredio da se pohrani u Vatikansku knjižnicu. Siromašni Niger nije za svoj dar primio nikakvu naknadu. Njegova velika očekivanja i nada koju je polagao u velikog mecenu nisu se ispunile ni ovoga puta. To se može zaključiti po jednom njegovu pismu iz god. 1515. koje je upravio nekadašnjem svomu poslodavcu Hipolitu d'Este moleći ga za neku intervenciju. Nije sigurno da se i taj nije oglušio, jer nije bio baš pretjerano obziran prema svome starom učitelju. Posljednja vijest koja se sačuvala o našem Nigeru potječe iz godine 1523. To je i opet molba za pomoć, skica posvete jednoga starijeg rukopisa piščeva, novoizabranom papi Klementu VII. Cini se, međutim, da ta posveta nije nikad stigla do svog adresata. Možda je sam Niger, zgađen dosadašnjim iskustvima, odustao od tog pothvata, a možda ga je pretekla i smrt.

Kada je umro i gdje je dovršio svoj mukotrpan život humanističkog boema, nije poznato.

Iako je — kao što smo netom vidjeli — Franjo Niger imao veoma nestažen i težak život, on je i pod tim uvjetima uspio da se intenzivno bavi svojom najvećom ambicijom — knjigom. Njegov je književni opus djelo humanističkog svaštovanja, koji u svojoj težnji da bude svestran i obuhvati gotovo sve književne vrste i progovori o svim znanstvenim disciplinama ni na jednom području nije uspio dati ni jedno djelo trajnije vrijednosti. Zbog toga sav njegov rad ima više kulturnohistorijsko nego znanstveno ili literarno značenje.

Niger je sam u svojoj Autobiografiji, koju je uvrstio u neizdano djelo »*Cosmodystychia*«, sastavio popis radova koje je napisao. Taj popis broji ukupno 38 djela. Uz prigodne pjesme na lat. i talij. jeziku, govore, drame, polemičkoinvektivne napise, navedena su tu razna djela i rasprave iz područja filologije, epistolografije, teologije, politike, pojedinih prirodnih i egzaktnih znanosti, djela o glazbi, magiji, spomenuti su komentari, prijevodi i izdanja

drugih pisaca. Dakle zaista impozantan tematski raspon. Moramo odmah pripomenuti da ovaj Nigerov popis nije posve pouzdan. Čini se, naime, da je pisac u želji da se što više istakne pred papom Leonom X., komu je bilo namijenjeno djelo s priključenom Autobiografijom, naveo u svom popisu kao dovršene niz radova koje je imao tek skicirati ili čak samo zamišljene. S druge strane, opet, zanimljivo je da u svoj popis nije unio nekoliko većih radova za koje danas sigurno znamo da su potekli iz njegova pera, neka su od njih štoviše bila i po više puta tiskana!

Da bi naši čitaoci ipak dobili uvid u široko polje Nigerova književnog stvaralaštva, donosimo ovdje podatke o njegovim objavljenim djelima i brojnim njihovim izdanjima izašlim u 15. i 16. st. kao i popis svih rukopisa koji se pod Nigerovim imenom čuvaju u pojedinim talijanskim i drugim stranim knjižnicama i arhivima.

Među prve Nigerove tiskane radove ide njegova latinska pjesma-epigram »*Sidereos caeli motus*...« spjevana u čast Johanna de Sacrobosco i tiskana u Sacroboscovoj knjizi »*Sphaera mundi*. Venetiis, 1478. i Bononiae, 1480.«

Druga je po redu njegova Latinska gramatika (»*Gramatica*«) od koje su poznata slijedeća izdanja: Venetiis, 1480; (Basileae, 1485); Parisiis, 1498; Basileae, 1499; Basileae, 1500; (Mediolani, 1502); Parhisiis, 1507; Mediolani, 1508; Mediolani, 1513—14; Mediolani, 1514.

Slijedi svatovska pjesma u čast ženidbe austrijskog nadvojvode Sigismunda »*In Sigismundum archiducem Austriae pro epithalamio*. Paduae, 1484« za koju je autor dobio od nadvojvode zlatnu čašu u vrijednosti od 50 dukata.

U čast spisateljice Kasandre Fidelis (Cassandra Fedele), s kojom je prijateljvao i šibenčanin Ambroz Mihetić, napisao je Niger kraću pjesmicu »*In Cassandram sapphicon*«. Ta je safička pjesma objavljena četiri puta uz djelo spomenute spisateljice »*Oratio pro Bertuccio Lamberto*« u izdanjima: Venetiis, 1488; (Venetiis, 1488); (Norimbergae, 1489) i (Mutinae, 1494).

Od svijtu tiskanih djela Nigerovih najpoznatiji je i najviše puta objavljivan njegov teoretsko-praktični priručnik iz oblasti epistolografije »*Modus epistolandi*« (izlazio i pod naslovima: »*Ars epistoliorum*«, »*Ars de scribendis epistolis*« »*De componendis epistulis*« i sl.). U roku od 1488. do 1573. taj je spis što samostalno što u zajednici s drugim srodnim radovima drugih pisaca doživio 55 izdanja! To je nesumnjivo jedno od najčešće pretiskavanih djela humanističkih pisaca 15. i 16. stoljeća! Evo tih izdanja koja mi je na temelju pristupačne literature u Zagrebu i konzultacija nekih stranih biblioteka uspjelo utvrditi: Prvo izdanje izašlo je u Mlecima, u (Venetiis) 1488. Dalje se nižu: Antverpiae, 1489; Mutinae, 1490; Parisiis, 1490; Venetiis, 1490; Venetiis 1492; Parisiis, M. Noir, 1493; Parisiis, F. Baligault, (ca 1493); Venetiis, 1494; Burgis, 1494; Barcinone, 1494; Romae, 1494; Daventriae, 1494; Parisiis, (ca 1495); (Lipsiae, 1495?); Venetiis, (ca 1495); Barcinone, 1495; Daventriae, 1495; (Lipsiae, 1488—1495); (Spirae), 1496; (Lipsiae), 1497; Parisiis, (ca 1498); (Spirae), 1498; Daventriae, 1499; Lipsiae, 1499; (Coloniae), 1499; (Friburgi), 1499; (Augustae Vindelicorum), 1499; Basileae, 1499; Venetiis, 1500; (Parisiis, 1500?); (Venetiis, post 1500?); Parisiis, (s. a.); (Spirae, s. a.); Daventriae, 1501; Norimbergae, 1502; Venetiis, 1502; Salmanticae, 1502; Lipsiae, 1502; Parisiis, (ca 1502); Kracouie, 1503; Nurembergae, 1504; Lipsiae, 1505; Cracouie, 1508; Ve-

netiis, 1508; Viennae Austriae, 1510; Deventer, 1510; Antverpiae, (post 1510); Venetiis, 1512; Cracouiae, 1514; Fani, 1515 (pišući o nakladničkoj djelatnosti tiskarske obitelji Soncino G. Manzoni negira da su postojala izdanja Fani, 1505. i Pisauri, 1519, već ih oboje identificira s ovim izd. iz god. 1515!); Cracouia, 1521; Venetiis, 1525; Parisiis, (s. a.) i Venetiis, 1573 (a bit će vjerojatno još koje što ga mi nismo mogli utvrditi). Vrijedno je istaknuti da je ovo Nigerovo djelo od svoje prve pojave, odnosno od 1493. pa do 1538. bilo službeni udžbenik epistolografije na Krakovskom sveučilištu.

Uz djelo pisca Jacobusa de Purliliaruma »De generosa liberorum educatione. Tarvisii, 1492.« objavljeno je Nigerovo pismo upućeno autoru »*Epistola Jacobo comiti Purliliarum*«.

Prema mišljenju Giovannija Mercatija, najtemeljitijeg istraživača Nigerova književnog rada, Nigerov je rad vjerojatno i »*Officium sanctae Theodosiae*«, koji je tiskan u djelu »*Theodosia sancta. Martyrium . . . Venetiis, 1493*«. Poznato je, naime, koliko se Niger bavio istraživanjem života ove svete.

Među tiskanim Nigerovim djelima koja su doživjela veći broj izdanja (što samostalno što zajedno sa srodnim djelima drugih pisaca, posebice sa spisima Augustinusa Datusa i Badiusa Jodocusa Ascensiusa) spominjemo njegovu raspravu iz stilistike latinskog jezika »*Regulae elegantiarum*«. Evo zasigurno utvrđenih izdanja toga Nigerova rada: Parisiis, 1498; Parisiis, (ca 1499); Pictavii, 1499; Parisiis, 1500; Parisiis, F. Baligault, 1500—1501; Parisiis, 1501; In Parrhisiorum Lutecia, (ca 1501); Parisiis, 1505; Parrhisiiis, 1506; Dauentric, 1513; (Parisiis, 1518); Basileae, 1520; (Parisiis), 1521; (Antverpiae), 1528; Lugduni, 1539 i Caen, (s. a.).

Godine 1499. Niger je priredio za tisak tekst astrološkog djela latinskog pisca Firmika Materna, koji je bio pronašao na svojim putovanjima po Ugarskoj. Naslov toga izdanja glasi: »*Scriptores astronomici seu Firmicus Maternus Astronomicorum libri octo integri et emendati ex Scythicis oris ad nos nuper allati . . . , Franciscus Niger. Epistola Hippolyto Estensi . . . Venetiis, Aldus Manutius Romanus, VI et (17) IX 1499*«.

Dvije godine poslije toga sudjelovao je kod izdanja kratkog Izvatka iz Plutarha, što ga je priredio cesenatski humanist Dario Tiberti (»*Epithome Plutarchi*. Ferrarie, L. de Valentis, 1501.«).

Povodom smrti svoga zaštitnika ferarskog vojvode Herkula d'Este Niger je napisao poseban pogrebni govor koji je iste godine bio i tiskan. »*Pullata contio in d. Herculis inferias*. (Ferrariae, 1505.)« Spominje se da je u toj prigodi bio sastavio i izdao posebni govor u čast kneza Alfonza, novog starješine kuće d'Este (»*Ad Alphonsum Estensem ducem laudatio*«), ali to djelo nisam našao registrirano ni u jednoj biblioteci.

Malenog je obujma Nigerova raspravica o dužini i kratkoći slogova tzv. »*Syllabimetria*«, od koje mi je poznato jedno izdanje bez oznake mjesta i godine tiska (S. I. et a.) a čuva se u Marciani u Veneciji. Isto tako malena su »*metrička objašnjenja*« koja su u nekoliko navrata tiskana uz djela engleskog metričara Roberta Whittingtona (»*De metris*« i »*De syllabarum quantitate*« Londini, (1515?); Londini, 9. III 1519; Londini, 1. XI 1519; Londini, 1521; Londini, 1528 i Londini, (1530?)).

Nekoliko Nigerovih radova ili izvadaka iz njegovih rukopisnih spisa bilo je objavljeno i u kasnije doba. Tako su izdavači goleme edicije »*Acta sancto-*

rum« u I. tomu za mjesec Travanj objavili Nigerov tekst »*Miracula s. Theodosiae*« uz blagdan te svetice, austrijski filolog A. R. Zingerle objavio je neke Nigerove *pjesničke sastavke* u djelu »*De carminibus Latinis saec. XV et XVI ineditis*. Oeniponti, 1880«, Pietro Verrua iznio je u »*Archivio veneto-tridentino*, 1/1922, str. 194—227« »*Cinque orazioni dette dall'umanista F. N. nello Studio di Padova, a zaslužni Giovanni Mercati u svojim »Ultimi contributi alla storia degli umanisti« (Città del Vaticano, 1939. Fasc. II. — Studi e testi, 91) objavio je uz opširnu studiju o Nigeru više odlomaka iz ostalih njegovih rukopisa.*

Kao što nije lako izraditi bibliografiju tiskanih djela Franje Nigera, tako je još teže sastaviti popis njegovih sačuvanih rukopisa. Obavljeno je dosad vrlo malo potrebnih predradnja u tom pravcu, jer, kao što je bio rasut život Nigerov, tako je rasuta i njegova književna ostavština. Nigerovi rukopisni spisi čuvaju se, koliko smo dosad mogli utvrditi, u Mlecima, Padovi, Modeni, Milanu, Torinu, Vatikanu i Gandu, a vjerojatno će ih biti još gdje.

Od radova zaostalih u rukopisu najznatniji je i najopsežniji spis »*Cosmodystychia id est De mundi miseria*« na ukupno 697 listova. To djelo, neka vrst enciklopedije Nigerove, daje uvid u raznovrsna područja kojima se sve Niger bavio. Značajno je osobito to po tomu što se u njemu nalaze dvije Nigerove autobiografije, od kojih je ona opširnija na kraju djela (»*Nigri genethliacon*«) glavno vrelo za upoznavanje piščeva života i rada. Čuva se u Vatikanskoj knjižnici pod sign. Cod. Vat. Lat. 3971. U toj istoj biblioteci nalaze se još neki rukopisi Nigerovi kao: »*De moderanda Venetorum aristocratia seu Peri archon*« (koncept-autogr), »*Elegia ad ducem Barbadicum*«, »*Scholasticum Orosianae juventutis drama*« (sign. Cod. Vat. Lat. 4033) te još neke *kraće pjesme i pisma*.

Poslije Vatikana Venecija ima još najviše Nigerovih rukopisa. Tako se u Marciani nalazi krasni čistopis djela (»*De aristocratia Veneta seu Peri archon*«, namijenjena duždu Leonardu Loredanu pa radi toga i pisan kaligrafski, na bijeloj pergameni i ukrašen višebojnom minijaturom. (Sign. Cod. Lat. cl. VI 6 (2753). Osim ovog djela tu je niz drugih manjih njegovih radova, pojedine *latinske pjesme, pisma*, tekst rasprave »*Elegantiae*« i dr. U Museo civico Correr nalazi se zbirka »*Epigrammata Graeca et Latina*« što ih je skupio F. Niger (Sign. Cod. 2190 /372/).

U glavnoj biblioteci u gradu Modeni (Biblioteca Estense) čuva se nekoliko originalnih *pisama* Nigerovih, njegov govor o Herkulu d'Este (»*Oratio de Hercule Estensi*« i još neke *latinske i talijanske pjesme* (Usp. sign. Cod. Alpha G 1, 17; Alpha K 1, 27 i Alpha T 6, 18). U tom istom gradu u »*Archivio di stato*« čuvaju se neka druga *pisma* Nigerova.

U Padovi su u Sveučilišnoj biblioteci već naprijed spomenuti *govori* Nigerovi (Sign. Cod. 776), u Torinu tekst njegove rasprave »*Sententia de quantitate sillabarum*« (Sign. Cod. NNV 4). Posebice je zanimljiv kodeks biblioteke Ambrosiane u Milanu (C 12 sup.) jer sadrži cio niz *govora, pjesama, pisama, bilježaka* koji će biti većim dijelom potekli iz pera Nigerova.

U Gandu u Bibliothèque de la Ville et de l'Université nalazi se jedan rukopis Nigerove »*Grammatica Aruntina*«, samo nije poznato je li autograf ili prijepis od neke druge ruke.

Gdje se danas nalazi rukopis Nigerova zatvorskog rada, iz godine 1483.—4, »*De humanae conditionis miseria*« kao i eventualno oni drugi spisi koje je naveo u svome Popisu Nigerovih radova — nije poznato.

Nakon ovog sumarnog pregleda Nigerova književnog rada preostaje još da podrobnije pretresemo one navode iz Nigerovih autobiografija u kojima pisac sam sebe dovodi u vezu s našom zemljom i s našim ljudima.

Za upoznavanje života Franje Nigera najviše podataka daju sama njegova djela, koja uvijek sadrže i poneki autobiografski podatak. Osobito su u tom pogledu važne njegova sačuvana korespondencija te dvije cjelovite piščeve autobiografije, jedna kraća i druga vrlo opsežna (na punih 60 strana rukom pisanog teksta). Te dvije autobiografije ostale su u rukopisu kao sastavni dio spomenutog njegova enciklopedijskog zbornika »*Cosmodystychia*« (Knj. IV, završna peroracija uz pogl. 14 i knj. XII, pogl. 8). Kratki podaci autobiografskog karaktera nalaze se i uz drugo Nigerovo rukopisno djelo »*Peri archon*« (Usp. Predgovor, Knj. II, pogl. 5, završnu peroraciju).

Na žalost, kada piše o sebi, — to ovdje odmah ističem — Niger je prilično nebulozan i nepouzdan pričalac. U njegovu pripovijedanju izmiješani su stvarni, autentični događaji s njegovim fantaziranjima, sklonošću za retoričkim pretjerivanjem, kićenjem, variranjem izjava prema vremenu i prilika, što je sve plod njegove neobuzdane mašte i urođene potrebe za samosticanjem. Redoslijed događaja ne slaže se često s poznatim historijskim činjenicama. Njegove genealoške fikcije toliko su ovladale njegovom svijesti da više ni sam nije znao što je istina, a što njegove izmišljotine. Ispričava ga donekle njegov težak trnoviti životni put (izmišljena nekadašnja »slava« je bila rekompenzacija za njegove patnje i razočaranja), a, osim toga, to je bio stil vremena jer je svuda oko sebe nailazio na slična izmišljena rodoslovlja najpoznatijih suvremenih humanista.

Osnovna piščeva tvrdnja u Autobiografiji da mu je otac bio Liburn (humanistički naziv za Hrvata ušao u modu u ovo doba prema imenu antičkog stanovništva ovih krajeva), da se doselio u Mletke iz Senja (s koga razloga to je posebno pitanje), da se tamo oženio s nekom Trevižankom (*Elena Trevisana*) i tu bavio sitnom trgovinom — mislim da se mora prihvatiti jer nije bilo nikakva razloga da takvo što izmišlja.

Upirući se na svoje latinizirano prezime »*Niger*«, pisac je — kao pravi humanist — potražio svoga pretka — eponima u drevnom Rimu i našao ga u glasovitom vojskovođi Pesceniju Nigeru, koji je u doba cara Pertinaksa (193. n. e.) bio zapovjednik rimskih legija u Siriji. Kada se poslije ubojstva Pertinaksova novim carem proglasio Septimije Sever (193.—211.), Pescenije Niger htio je istočnu polovicu carstva zadržati za sebe, ali ga je Sever napao, zarobio i dao ubiti. Malo poslije toga dao je poubijati i svu Nigerovu rodbinu. Opširnu biografiju Pescenijevu napisao je Elije Spartijan, jedan od poznatih »*scriptores historiae Augustae*«. Naš Niger, u svojoj autobiografiji, ispravlja starorimske povjesničare tvrdeći da nisu bili istrebljeni svi članovi Pescenijeve obitelji, već su neki izmakli smrti i razbježali se po rimskoj državi. Poslije mnogih peripetija jedan od tih članova dospio je u Liburniju i tu se nastanio sagradivši nekoliko gradova. Od toga, eto, došljaka te jedne djevojke-zmaja iz Liburnije rasplodila se rozgva liburnskih Nigera. »*Liburnsko*« ime obitelji jest *Crnojević*. Ta obitelj je veoma plemenita i veoma stara (*nobilissima et vetustissima*) jedna od najuglednijih u svom kraju. Iz te obitelji

poslije cijelog niza generacija potekao je piščev djed Pavao, veliki ratnik, »zapovjednik sve ugarske vojne snage na Jadranu, koja je branila obalu od Istre do Epira«. Taj je Pavao imao za ženu Agnezu Frankopanku. Zajedno sa Stjepanom Frankopanom, vodio je glavnu riječ u Hrvatskoj u stranci koja se protivila dolasku Matijaša Korvina na hrvatsko-ugarsko prijestolje. Zbog toga otvorenog protivljenja došlo je do sukoba s hunjadijercima, tj. sa stranom Korvinovom. »Kako je sreća u boju nestalna«, pobjeda je ostala hunjadijercima (*superant Blanchi, succumbunt Cernoevichii*, priča slikovito Niger). U bitki je poginuo piščev djed Pavao zajedno sa svojih sedam sinova. Ispred neprijateljske vojske uspio je pobjeći jedino piščev otac Juraj sa svojim mlađim bratom. Proganjan od Hunjadijeve vojske sve do mora, prebjegao je otud u Mletke. Tako se desilo da se u Gradu na Lagunama rodio na ovaj svijet »nesretni« Franjo, završava pisac stariji odsjek svoje autobiografije.

Ne osvrćući se uopće na piščevu legendu o »rimskom porijeklu« i ostalim naivnim nadgradnjama u vezi s njome (*Aruns Niger, draco immanis in pulcherriman atque formosissimam virginem conversus, draconigenae pueri*) ističem da su piščevi navodi o nekoj veoma istaknutoj obitelji Crnojević u Hrvatskom primorju i susjednim krajevima u tijeku više stoljeća, osobito u 14. i 15. st. da ostanem kod toga relevantnog razdoblja) više nego problematični. U povjesnim spomenicima ovoga vremena nema o njoj nikakva traga. Pregledao sam razne latinske, glagoljske i druge listine, ali o njoj nisam nigdje našao ni jedne riječi. Ne spominju je ni suvremeni a ni kasniji povjesničari koji opisuju ovo vremensko razdoblje. U navedenim krajevima, kao i u Dalmatinskoj Hrvatskoj, javljaju se počevši od Srednjega vijeka u raznim dokumentima dosta često imena i nadimci kao Črne, Crni, Crnoslav, Crnić, Crnčić, Črnčić, Crnišić, Črnja, Crnovšić, Crnović. Poznat je osobito glasoviti Petar Črne ili Crni, sin Gumajev iz Poljica, osnivač samostana sv. Petra u Selu, pa Toma Crni-Niger, suvremenik Marulićev, biskup trogirski). U »liburnskim« krajevima nosioci ovih imena većinom su »obični« ljudi, a zabilježeni su kao svjedoci kod kakvih pravnih čina ili sl. Prezime oblika »Crnojević« u Liburniji i Kvarneru nisam našao nigdje zabilježeno do trećeg decenija 16. st. A to je zaista čudno, pogotovo ako je to bila tako »plemenita i stara obitelj da je vodila prvu riječ u svom kraju.

Stoga sam sklon vjerovati da naš Niger, prenoseći, odnosno ponovno vraćajući, svoje latinizirano ime Niger u hrvatski oblik u svojoj Autobiografiji, nije naveo autentičnu njegovu formu (Crnić, Črnčić ili sl.), već je samovoljno prenapravio ga u formu Crnojević (*Cernoevichius*) koja inače također po smislu znači isto. Učinio je pak ovu preinaku zato jer se upravo u to doba u Mlecima mnogo govorilo istoimenoj crnogorskoj feudalnoj obitelji, koje su neki članovi stigli tada u Veneciju i postali tamo mletački patriciji.

Iz istih pobuda zbog kojih je postao potomak Pescenija Nigera, zbog kojih je uporno isticao rodbinsku vezu s Frankopanima, pre naglasio ulogu djeda Pavla u borbi s kraljem Matijašem postao je od Crnića, (Črnčića ili sl.) Crnojevićem. Trebalo je pod svaku cijenu istaći starinu i znamenitost vlastitog roda.

I rodbinska veza »Nigera—Crnojevića« s Frankopanima nije problematična ništa manje nego dosad navedene genealoške zavrzlake. U vrijeme kada je moglo doći do ženidbe njegova djeda Pavla sa spomenutom Frankopankom, *Agnezom* ili *Janjom*, (a to je kraj 14. ili prvi deceniji 15. st.) među čla-

novima obitelji Frankopana nije zabilježena nijedna žena takva imena. Ta Agneza mogla je najvjerojatnije biti kćerka veoma plodnoga kneza Mikule ili Nikole IV. Taj Frankopan, koliko se zna, imao je jedanaestero djece (deset sinova i 1 kćerku). Međutim Mikulina kći zvala se *Katarina* i rano je umrla. Historik Wernter doduše tvrdi da su godine 1461. živjele na teritoriju Kranjske još dvije, inače drugdje nigdje nespominjane, kćerke kneza Mikule Frankopana: *Margarita*, udata za črnemeljskog kneza Heinricha (H. von Tschernembl) i *Luidā* ili *Lujza*, supruga kneza Jakoba von Landenberga. No one ni po imenu ni po godinama ni po bračnim vezama ne mogu doći u obzir. Naravno je, moglo se raditi i o kakvoj nezakonitoj kćerki toga ili nekog drugog Frankopana, ali to je za sada, budući da nema nikakve historijske potvrde, tek pista kombinacija.

Knez Mikula IV. imao je i jednu svoju po imenu nepoznatu sestru. No ni ona ne može doći u obzir kao piščeva »baka Agnes«, jer je bila udata za nekoga Poljaka koji se oko 1401. nalazio u službi kralja Žigmunda u Ugarskoj. U svojoj monografiji »Krčki knezovi Frankopani« (Zagreb, 1901) historičar V. Klaić objavio je detaljno Rodoslovlje Frankopana do prve polovice 15. st. ali ni na toj genealoškoj tablici ne nalazimo ni kod bilo koga drugog suvremenog člana obitelji Frankopana žensku osobu imenom Agnezu koju bi Nigerov djed mogao uzeti za ženu. Zbog svega toga i ovaj navod piščev u njegovoj Autobiografiji držimo dvojbenim.

Nigerov prikaz događaja u vezi s borbama stranaka zbog izbora Matijaša Korvina za kralja ne odgovara utvrđenim povijesnim činjenicama. Prije svega nije točno da je Janko Hunjadi, otac Matijaša Korvina, bio vođa stranke koja je nastojala da se izabere Matijaš. Vojvoda Janko bio je, naime, već preko godinu dana mrtav, kad je kombinacija o izboru Matijaševu (nakon iznenadne smrti Ladislava Postumusa, 3. XI. 1457.) postala aktualnom. Stoga nije točno da je Janko Hunjadi »vodio osvetnički rat protiv pristaša protivničke stranke« — kako to tvrdi Niger.

Dapače, borbe oko izbora kralja u Ugarskoj poslije smrti Ladislava Postumusa, uopće se ni u kom slučaju ne mogu dovesti u vezu s eksodusom piščeva oca u Veneciju. Po vlastitoj izjavi Nigerovoj njegov je otac stigao u Veneciju negdje oko 1450. (sam Franjo rodio se tamo 1452.), a sve te izborne borbe i pobjeda Matijaševa događali su se od kraja 1457. do 1459. godine, dakle punih sedam godina nakon očeva preseljenja u Mletke.

Nadalje Niger tvrdi da je — uz Crnojeviće! — glavni protivnik Hunjadijevoj stranci u Hrvatskoj bio knez Stjepan Frankopan. No baš je obratno! Od svih članova obitelji Frankopana jedino je ovaj knez, počevši od god. 1446. pa sve do svoje smrti (1484?) stalno i nepokolebivo ostao vjeran i privržen kući Hunjadijevih. Knez Stjepan je najviše pridonio da je Sabor u Budimu prihvatio Korvina za kralja (o tome postoji posebna isprava Matijaša izdana knezu Stjepanu), u Korvinovoj službi on je obavio više povjerljivih diplomatskih poslova. Kad je godine 1465. došlo do napadaja Korvina na Frankopane, zbog ostavštine kneza Sigismunda koji je umro bez nasljednika, kojom je prilikom kraljevska vojska zauzela i grad Senj, Stjepan Frankopan je spasio rod iskoristivši svoj ugled i utjecaj što ga je imao kod goropadnog Matijaša. Kada je deset godina nakon toga uslijedio drugi obračun Matijašev s Frankopanima (knezom Ivanom VIII. Brinjskim i njegovim pristašama te s nesmotrenim krčkim knezom Ivanom) prilikom čega je Venecija otela otok Krk,

knez je Stjepan, zajedno sa svojim sinom Bernardinom, ratovao u Matijaševoj službi protiv njemačkog cara Fridrika III.

Navedeni netočni podaci Nigerovi o Frankopanima i njihovu odnosu prema kralju Matijašu, kronološko žongliranje i povezivanje događaja koji nisu bili u međusobnoj vezi pūti na to da i sve druge Nigerove podatke ove vrsti uzimamo s oprezom. Takva je, po mom mišljenju, Nigerova tvrdnja u Autobiografiji da je god. 1483. (ili 1484.), kada se natjecao za vakantnu stolicu Krčke biskupije, bio uhapšen »jer je bio rođak protjeranoga krčkog kneza Frankopana«. Vrijeme u koje je postalo aktualno popunjavanje krčke stolice palo je upravo u doba kad je silom odvedeni krčki knez Ivan, prebjegavši u Njemačku, poduzimao razne akcije da se ponovno vrati na otok. Kad je uvidio da diplomatskim kanalima neće ništa postići, stupio je u veliku protumletačku ligu, koju su sastavile neke talijanske državnice, a koja je Serenissimi mogla postati vrlo opasnom. Naivni humanistički »diplomat« Niger, nesposoban da ocijeni težinu situacije, sav zanesen svojim genealoškim preokupacijama odlučuje se natjecati za delikatnu biskupiju. Kod toga se na sva usta hvali po Veneciji kako je on u rodu s »uglednim« knezom Frankopanom, štoviše javno šalje dar s latinskom posvetnom pjesmom onome poslaniku koji je od strane njemačkog cara Fridrika bio upućen u Mletke te je među ostalim imao dužnost da pokuša govoriti u prilog buntovnog Frankopana. Bilo je posve dostatno da neki protukandidat ili neprijatelj Nigerov dojavu mletačkoj ionako uvijek sumnjičavoj vladi o spomenutom Nigerovu postupku, da natukne mogućnost da bi takav čovjek mogao komplotirati i rovariti na Krku u korist svrgnutoga kneza pa da ta vlada smjesta poduzme najdrastičnije mjere opreza. Svoje tadašnje hapšenje Niger vjerojatno ima najviše zahvaliti svojoj nekontroliranoj hvalisavosti i neopreznosti, a svoje, relativno brzo, oslobođenje činjenici da su se zloglasni žbiri vrlo brzo uvjerali o potpunoj neopasnosti »ovoga rođaka Frankopanova«.

Svoju fiksnu ideju o rodu s Frankopanima i nekadašnjoj veličini kuće Crnojevića Niger ističe na još dva mjesta u svojoj Autobiografiji. Tako pričajući o svome trećem boravku u Ugarskoj, kad je išao da obavi za svog poslodavca Hipolita d'Este neke nedovršene poslove (negdje oko 1504. godine), hvali se kako je mogao tom prilikom načiniti veliku karijeru u toj Zemlji pa kao potencijalnog patrona spominje kaločkoga nadbiskupa Grgura Frankopana nazivljući ga svojim bratićem (»sub... archiepiscopi Colotiensis Gregorii Frangipanii consobrini mei felicissimi auspiciis«). Druga je njegova još ranija slična priča o svom neuspjelom pokušaju da putem kraljice Beatrice, udovice kralja Matijaša Korvina, revindicira sebi neki navodni posjed, djedinsku baštinu, koju je bio prisvojio stanoviti Stjepan Modrušanin, veteran kralja Matijaša. Kraljica se bila zainteresirala za njegovu parnicu, svjetovala ga da počeka do njene udaje za novoizabranoga kralja Vladislava II. No do udaje nije došlo i — Niger je ostao bez svog imanja.

Svi navedeni momenti kao i čitav niz drugih sličnih tvrdnja u pišćevu životopisu prikazuje našega Nigera kao čovjeka velike naivnosti, fantastu, pretjerano slavohlepna, ali zapravo dobričinu, koji je izmislio o sebi priču u koju je sâm povjerovao i hranio se tim uvjerenjem do kraja života. Veoma je karakterističan za njegov stav slučaj prigodom napuštanja službe ferarskog dvora. Nakon više godina vjerne službe odlazi potpuno praznih ruku. Konstatirajući to u svojoj Autobiografiji, ne tuži se ni jednom riječju na tu

Sl. 79 — Franjo Nig-
ger: ćiriljska i glagolj-
ska azbuka — Cos-
modystychia, 1. IX,
c. 1 (Vaticana) Cod.
Vat. Lat. 3971

diglthongof addidit: de. m. cu. et
 Miji sexto: has: a finis: sinita: i
 doctam: uigintisepm sibi litteras
 cogit. f. c. d. p. A. E. K. U. R. I.
 H. G. A. M. N. O. P. Q. R. S. T.
 F. Y. W. U. V. X. Y. Z. quoniam
 sunt pene inferioribus similia: et
 sine diglthongof. Datate septimo:
 autoribus hieronymas: et cyrillo: has
 triginta et duas litteras: a finis: sinita
 in doctis: uelut suis in postea: sinita
 mittere: affuerunt: de. m. cu. et
 p. q. r. s. t. u. v. x. y. z. h. i. j. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. x. y. z.
 h. i. j. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. x. y. z.
 quare nota sunt hęc: af: buchi: uidi:
 glagoljha: dabro: uel: suante: Zelo: ze-
 lia: ipe: i: gi: cono: hudi: misle:
 naf: on: porone: uel: stono: tardo:
 uel: puch: uel: oth: schia: ei: chiof:
 sai: eel: iat: iuf: sine diglthongof.
 Af: uidi: suas et litteras hęc: quas
 in archio sinita: aut codicib: adhibe:
 in finis: sinita: notat: sic pofsi: et aliq

Mije

Dalmate

Jude

nepravdu, jer je poslije nekog vremena dobio od svoga vajnog patrona ispravu »s velikim pečatom« u kojoj mu je bivši štićenik kao istinito potvrdio sve njegovo pričanje o djedu Pavlu Crnojeviću kao i tvrdnje o njemu samome (*privilegium publicum suo majori sigillo munitum ubi et Pauli avi et Nigri nepotis conditio claret*). Ta je potvrda Franji značila više nego da je dobio bilo kakvo unosno mjesto kod obitelji d'Este (a samog izdavača povelje nije ništa stajalo!). »Ovu ću povelju ja« — izjavljuje oduševljeni Niger, »čuvati uvijek dobro i sramežljivo (!) kod sebe u svojim svetohraništima« (*quod apud me semper in sanctuariis meis bene pudiceque servabitur*).

Unatoč svim, opravdanim sumnjama u mnoge navode što ih je Franjo Niger iznio u svojoj Autobiografiji, a tiču se naše zemlje i naših ljudi, njegova izjava o »liburnskom« porijeklu po očevoj strani, mislim, ne može doći u sumnju. Prije svega, to nije moment koji bi imao razloga izmišljati, a onda sve te makar iskrivljene tvrdnje pa cio niz drugih pojedinosti upućuju na to da je Niger poznavao naše domaće prilike daleko više nego bi bilo koji

drugi stranac to mogao znati. On zna za hrvatskog bana Ivana Tuza, koji se bježeći pred osvetom kralja Matijaša bio nastanio u Veneciji — čak se i poziva na nj kao svjedoka za neka svoja pričanja.

Ona zna za diku naše zemlje, Dalmatinca sv. Jeronima. Zeleći budućim čitaocima objasniti zbog čega je počeo pisati svoj vlastiti životopis, citira riječi toga velikog crkvenog učitelja, iz nekoga njegova pisma (*Liceat ut de nobis aliquid dicamus* tj. nek i nama bude dopušteno da kažemo nešto o sebi) pa taj svoj citat popraća slijedećim komentarom: »*Hieronymus Stridonensis, tum Dalmatarum omnium decus et gloria sempiterna, qui jure Slavones patrio vocabulo sunt appellati, quasi gloriosi.*« Navedene riječi tumači dalje: »*Slava enim Dalmatica lingua gloria significat, unde apud illos in suis hymnis cantat Ecclesia »Slava tebe bose nas«, hoc est »Gloria tibi domine poster.*«

On zna za dva slavenska pisma — glagoljicu i ćirilicu. Ali ne samo da za njih znade, već u svome rukopisnom zborniku »*Cosmodystychia*« (na str. 394) donosi prijepis 2 kompletnih azbuka tih pisama s njihovim nazivima. Iz oblika slova tih pisanih azbuka vidimo da ih je izradila prilično sigurna ruka, koja očito nije samo taj jedini put pisala tim pismima. (Usp. priloženu fotokopiju!).

Kad se potpisuje na svojim radovima, Niger sebe redovito naziva *Venetus* tj. Mlečanin. Ipak ima nekoliko slučajeva gdje se potpisao nazivom *Liburnus*, tj. Hrvat. Bilo je to u onim momentima kad se htio distancirati od svoga rodnoga grada, koji mu se toliko zamjerio svojim postupkom. Ipak, ovo je svakako jedan od dokaza da je naš pisac unatoč utjecaju sredine u kojoj je živio i svome odgoju očito nosio u sebi duboko potisnutu svijest o pripadnosti hrvatskome narodu »s one bande mora«. Sto ta svijest nije više došla do izražaja, uzrokom su prilike u kojima je siromašni humanistički fantast živio.

Te su prilike općenito ostavile duboka traga na njegovoj ličnosti ne dajući joj da se razvija koliko bi to u drugim uvjetima bila mogla. Teško življenje od najmlađih godina, nemogućnost da dobije mjesto prema svojim sposobnostima i duševnim potrebama, trajan osjećaj nesigurnosti i briga za goli život ostavili su, i morali su ostaviti, pečat i na njegov književni rad. Ipak, iako nije postao nikakav humanistički korifej, Niger nedvojbeno spada u rijetke pisce svoga vremena čija su djela bila poznata i izdavala se gotovo po svim evropskim zemljama. Njegovi priručnici iz oblasti latinske gramatike, stilistike, prozodije i epistolografije nisu bogzna koliko originalni, ali su prosječnom čitatelju omogućavali — zahvaljujući jednostavnosti svoga stila, praktičnosti i pregledanosti u izlaganju građe — da se uvede u te grane toliko interesantne u ovo doba. To će biti jedan od glavnih razloga neobično velikog broja izdanja tih Nigerovih radova u 15. i 16. stoljeću. Nalazeći se u rukama mnogih, oni su, nema nikakve sumnje, vršili i izvršili određeni utjecaj na svoje čitatelje. A to je podatak, koji, unatoč svim eventualnim prigovorima, jamči da naš pisac ima trajno značenje u povijesti humanizma spomenutih dvaju stoljeća.